

Винниченка.

**Наукові інтереси:** професійна підготовка майбутнього вчителя.

**INFORMATION ABOUT THE AUTHOR**

**GUTSALO Emilia Un-Sunivna** – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor at the Chair of Social Work, Social Pedagogy and

Psychology, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

**Circle of scientific interests:** professional preparation of future teachers.

*Стаття надійшла до редакції 21.04.2019 р.*

УДК 373.5.015.31:784

**ДІДИЧ Галина Степанівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, почесний професор кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка  
<https://orcid.org/0000-0002-5697-1047>  
 e-mail: didych.h@i.ua

**СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ**

**Постановка та обґрунтування актуальності проблеми.** Одним із основних завдань сучасної школи є створення такої системи навчання і виховання, яка забезпечувала б освітні потреби кожного учня згідно з його нахилами, інтересами, можливостями. Нині гостро постає завдання удосконалення навчально-виховного процесу з музичного виховання, ранньої професіоналізації молодого покоління, забезпечення відповідних умов навчання, стимулювання внутрішніх сил школярів до саморозвитку й самовиховання.

Основним підґрунтям у вихованні й розвитку природного співочого інстинкту дітей є вокально-хорова діяльність, широке використання народного джерела – пісні, тому що спів є складовою частиною української музичної освіти і культури. Вокально-хорове виховання надзвичайно актуальне й значуще, бо дає змогу розвивати в школярів любов до співу, вміння розуміти поетичний текст пісні, передавати його голосом; сприяє формуванню кращих особистісних якостей і має велике значення на сучасному етапі освіти та виховання школярів.

Необхідність вивчення проблеми вокально-хорового виховання школярів полягає в обмеженому висвітленні практичного досвіду в науково-методичних джерелах, залишених у спадок вокальними педагогами. Потреба дослідження проблеми посилюється у зв'язку з браком новітніх програм та методик з вокально-хорового навчання дітей на уроці музичного мистецтва, професійних викладачів з фаховою освітою для загальноосвітніх навчальних закладів. У широкому спектрі

саме уроки музичного мистецтва здатні поєднати практичну (виконавську) діяльність та опанування мови мистецтва з відшліфуванням навичок і майстерності виконавця, вплинути на вибір у майбутньому мистецької професії.

**Аналіз наукових досліджень і публікацій.** Концептуальні положення музичної педагогіки розкриваються в дослідженнях Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін.; історичні та культурологічні аспекти розвитку вокального мистецтва та вокального виконавства розглядаються у працях В. Антонюк, В. Багадурова, Н. Ветлугіної, В. Іванова, І. Назаренко, В. Шацької та ін.; розвиток музичних здібностей та психологічні засади вироблення вмінь і навичок висвітлюються Ф. Гоноболінім, В. Макаровим, М. Микишею, І. Павловим, Б.Тепловим та ін.; методика викладання музики в загальноосвітніх навчальних закладах розглядається в працях вітчизняних і зарубіжних науковців Е. Абдулліна, О. Апраксиної, Л. Масол, Г. Падалки, О. Ростовського, Л. Хлебникової та ін.; питання методики викладання сольного співу розкривають Л. Люш, Н. Гребенюк, М.Жишкович, А. Зданович, О. Маруфенко, Н. Малишева, А. Менабені, В. Чапліна, О. Юрко, Ю. Юцевич та ін.

У науково-методичній літературі проблема розвитку голосу дітей розглядалася в різних аспектах, а саме: вивчення методики вокально-хорової роботи з дітьми (Л. Венгрус, К. Малініна, Л. Сверлюк, О. Чурикова-Кушнір); висвітлення питань особливостей будови голосового апарату

дітей та пропаганди бережливого ставлення до голосу (Л. Дмитрієв, О. Лайко, І. Левідов, В. Морозов, Ж. Романова); вивчення питання вікових особливостей розвитку психіки школярів підліткового віку (Л. Венгер, М. Заброцький, В. Кантарович, В. Кузьменко, В. Кутішенко, С. Максименко).

Водночас недостатньо дослідженим залишилось питання методики вокально-хорового виховання школярів підліткового віку.

**Мета статті** полягає у розкритті сутності феномена вокально-хорового виховання школярів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Питання про важливість вокально-хорової роботи в школі актуальне сьогодні як ніколи. Ми спостерігаємо стійкий інтерес дорослих і дітей до цього виду художньої творчості. Свідомо тому – поява цікавих проєктів на телебаченні («Народний артист», «Фабрика зірок», «Х – Фактор», «Голос – діти», «Фольк-музик», фестивалі та вокальні конкурси молодих виконавців та ін.). У школах активно дискутуються питання вокально-хорової культури, усе більше організовується вокальних груп, ансамблів, хорових колективів. Спів став займати провідне місце в музичній діяльності.

Багато музикантів-педагогів, композиторів високо цінували значення хорового співу в школі. У літературі термін «хорове виконання», «хорове мистецтво» давно стали звичними, і вчитель не завжди замислюється над їхньою суттю. З питання про те, «що таке хор?», висловлювалися багато педагогів і музикантів.

Відомий хормейстер В. Соколов наголошував, що «Хор – це колектив, який достатньо мірою володіє технічними та художньо-виразними засобами хорового виконавства, необхідними для того, щоб передати ті думки та почуття, той ідейний зміст, який закладено у творі» [8, с. 12].

П.Чесноков у підручнику «Хор и управление им» зазначає, що «Хор – це таке зібрання співаків, у звучності якого є строго зрівноважений ансамбль, точно вивірених стрій та художні чітко вироблені нюанси» [11, с. 10].

Інший видатний хоровий діяч А. Єгоров писав: «Хоровий колектив а капела – це своєрідний вокальний оркестр, який на основі синтезу музики й слова передає своїми багатими вокальними фарбами ідейно-художні образи музичного твору» [3, с. 6]. Тут автор має на увазі певні можливості звучності людських голосів, які у всіляких поєднаннях (гармонійних, ритмічних,

динамічних та ін.) створюють специфічний колорит, «вокальний оркестр».

У числі специфічних виконавських можливостей хору В.Живов називає різні манери звуковидобування, різні способи використання голосу залежно від регістра, теситури, ланцюгового дихання, манери подачі літературного тексту, тобто також відзначає своєрідність хорового мистецтва, що створюється колективом виконавців при синтезі музики й слова. У той же час хорове мистецтво повинне відповідати тим вимогам, що й будь-яке інше: фортепіанне, скрипкове, оркестрове [4].

П. Чайковський розумів під виконанням не просто вміння прочитати нотний запис з усіма умовними позначеннями, але й осмислення, глибоке відчуття й передачу того, що міститься між рядками, тобто характер, настрої твору [1].

У співі необхідне проникнення в суть твору й володіння відповідними навичками для вираження відчуттів, що переживаються. Про це неодноразово говорив В.Соколов у різні роки своєї діяльності. Він часто нагадував дітям, учасникам хору, що «заспівати пісню означає виконати її свідомо, активно, красиво й переконливо для слухача. Виконати пісню – це означає передати її зміст і настрої іншим [8, с. 12].

У цьому ж плані висловлювався Д. Локшин: «Мистецтво хорового співу, навіть у межах шкільної програми, вимагає опанування всіх елементів, які створюють красу хорового звучання. Це – сфера вокальної культури, вокальних виконавських навичок ..., робота над кожним елементом вокальної та хорової звучності є не лише технічною роботою, що дає набуття вмінь і зростання виконавської техніки, але й роботою над розкриттям змісту відповідного хорового твору ... Чим вища, досконала вокальна й хорова техніка колективу, тим більш повно та яскраво може бути виражений задум твору. У результаті розширюється коло ідейних, художніх, емоційних уявлень учнів і розширюється арсенал їхніх технічних умінь» [6, с. 8].

Н. Гродзенська неодноразово висловлювала власний погляд на значення навчання дітей виконання пісні: «Навчаючи співу, ми не лише піклуємося про якість пісні, але й про якість виконання, сприяючи цим розвитку смаку дітей. Робота над пісню – не нудне зубріння і не механічне наслідування вчителя, – це цікавий процес, у якому є творчий елемент; це процес, що нагадує наполегливе й поступове сходження на висоту. Вчитель доводить до свідомості

дітей, що над кожною, навіть найпростішою піснею, треба багато працювати» [2, с. 129].

Спів як виконавський процес розвиває різні не лише тільки музичні здібності (музичний слух, емоційну чутливість на музику та ін.) але й такі загальні якості, як уміння слухати й запам'ятовувати, увагу, наполегливість у подоланні труднощів, уяву, самостійність.

Потреба у високій хоровій культурі учнів визначається великим освітньо-виховним значенням хорового співу. Естетичне виховання, тобто виховання здатності сприймати, переживати, розуміти й цінувати прекрасне в мистецтві, природі, у суспільних відносинах, є необхідною ланкою в системі всебічного виховання.

Естетичне виховання здійснюється в школі передусім засобами мистецтва. Ступінь художньої досконалості музичного твору вимірюється силою його впливу, здатністю викликати хвилювання, захоплення слухача, торкнутися «струн людської душі». Сказане про своєрідність і силу впливу музичного мистецтва на людей повною мірою стосується дітей шкільного віку. Завдяки типовому для них образному, конкретному мисленню (особливо в молодших школярів), чільному місцю, яке займають у їхньому житті емоції, музичні образи впливають на дітей з великою силою.

Особливу силу впливу має вокально-хорова музика завдяки яскраво виявленому началу в ній, тісному поєднанню музики й слова. Наявність багатогранного художнього образу, зверненого до різних сторін дитячої психіки, забезпечує цілне сприйняття змісту в пісні, де мелодичне начало, розспівність дістають найяскравіше втілення [5].

Вокально-хорова музика – це найважливіша галузь мистецтва не лише завдяки наявності в ній тексту, але також і тому, що в ній інтонаційна виразність, розспівність, живе дихання, які становлять основу музичної виразності. Діти, беручи участь у хоровому співі, є не тільки слухачами, але й виконавцями.

Хоровий спів допомагає виховувати в учнів почуття колективізму, товариствості, колективної відповідальності. Він ґрунтується на погодженій, свідомій, творчій колективній дії. Без спільного переживання художнього образу пісні не може бути виразного виконання, ансамблю, ладу, єдиного звукового забарвлення та ін. [5].

К. Ушинський відзначав вплив хорової пісні, що не тільки пожвавлює, але й організовує працю, «привертає дружних співаків до дружного діла ... Пісня кілька окремих почуттів зливає в одне сильне

почуття і кілька сердець – в одне сильно відчувальне серце», писав він [10, с. 4].

Велику роль у вихованні згуртованості колективу відіграє суспільно корисна художня робота шкільного хору. Музично-хорові заняття сприяють вихованню естетичного почуття, здатності до естетичної насолоди. Естетична насолода вимагає правильного розуміння, переживання й оцінки учнями ідейно-емоційного змісту, його зображувальних художніх засобів, розуміння єдності змісту і форми.

Гарних наслідків досягне той вчитель, який уміє створити показом пісні яскраве враження, розкрити високохудожній зміст пісень, типовість образів, яскравість художніх засобів, їхній органічний зв'язок із змістом.

Прищеплення навичок естетичного сприймання в музично-хоровому мистецтві нерідко є «містком» для звернення до інших видів мистецтва – живопису, скульптури, хореографії та ін., сприяє розумінню прекрасного в житті й природі [7].

Художня реалістична музика та пісня мають пізнавальну цінність. Високохудожній, різноманітний репертуар шкільного співу відіграє велику роль у пізнанні учнями життя суспільства, героїчного минулого, багатого світу природи. Це збагачує свідомість учнів, сприяє формуванню в них світогляду, поглиблює їхні знання про дійсність, розширює кругозір.

Музично-хорове виховання сприяє розвитку фантазії, уяви учнів, розвитку їхніх музично-вокальних задатків, розкриттю їхньої особистості та творчих можливостей.

У процесі музичних занять у дітей розвивається музичний слух, музична пам'ять, увага, здатність до цілісного музичного сприймання. Розвиваються і вокальні дані учнів, що перебувають у глибокому і, як говорить Б.Теплов, «інтимному» зв'язку з музичним слухом [9].

У процесі занять розвивається уява дітей. Слова й музика високохудожньої пісні дають достатній матеріал для розвитку фантазії. Кожен учасник хору, відповідно до свого індивідуального досвіду, домальовує, доповнює зображене автором пісні. Досвідчені вчителі залучають учнів до встановлення плану художнього виконання пісні на основі розкриття її художніх образів. Виконуючи пісню, учні вносять елементи творчості. Іноді загальне розкриття особистості учня здійснюється через мистецтво.

Хоровий спів має велике значення для розвитку мовлення, особливо в молодшому віці. У першокласників іноді буває млява

артикуляція, шепелявість, погано сформовані голосні. Уже в процесі уповільненого, виразного вимовляння учнями тексту пісні, під час його розучування, коли вчитель вимагає чіткої артикуляції, а тим більше у виконанні, де необхідно правильно формувати голосну – а, чітко вимовляти приголосні, діти значно виправляють свої мовні недоліки. Спів завдяки мелодійній, інтонаційній виразності допомагає вихованню виразної мови.

Добре організований спів, що проводиться у відповідних гігієнічних умовах, сприяє зміцненню здоров'я дітей. Правильне дихання сприяє кращому кровообігу в дітей. Правильна позиція корпусу під час співання стоячи й сидячи, про що повинен неухильно дбати вчитель, допоможе вихованню правильної постави.

Викладач хорового співу повинен поєднувати в собі художника, виконавця й педагога. Диригентами кращих радянських дитячих хорів були художники-педагоги (Н. Гродзенська, О. Свешніков, В. Соколов, Г. Струве та ін.).

Диригувати – означає керувати, управляти. Диригент – одна з найскладніших та багатогранних музичних спеціальностей. Керівник повинен чітко уявляти собі всі труднощі та відповідальність... [2].

Працюючи з хором, керівник несе велику відповідальність за правильне виховання співочого голосу вихованців. Навіть надзвичайний голос потрібно направляти й розвивати. Що ж вимагається від керівника хору для успішної роботи? По-перше, це знання особливостей розвитку голосу. По-друге, йому самому необхідно володіти добрим музичним слухом, правильно говорити, співати й розвивати в дітей увагу. Навчити дитину слухати й чути те, про що говорить керівник, що він співає і грає, можна тільки при відповідній увазі дітей, а тому з перших занять потрібно викликати в них інтерес до музики й прагнення професійно оволодіти музичним мистецтвом.

Вокально-хорова робота має свою специфіку. Вона зумовлена насамперед тим, що дитячий організм, на відміну від дорослого, перебуває в постійному розвитку й змінюється. Практикою доведено, що спів у дитячому віці не тільки не шкідливий, а й користний. Йдеться про своєрідність співу, правильному у вокальному плані, що можливо при виконанні окремих принципів. Спів сприяє розвитку голосових зв'язок, дихального та артикуляційного апаратів. Правильний спів зміцнює здоров'я дитини [5].

Якщо хоровий спів буде без попередньої підготовки, без технічних навичок, то такий спів завдасть дітям тільки шкоди. Тому вокально-хорова робота повинна проводитися на основі загальнодидактичних і спеціальних принципів, з-поміж яких: принцип виховного значення, науковості, зв'язку із життям.

У процесі вокально-хорового виховання учні не тільки набувають знання про співацьке голосоутворення, у них також формуються та вдосконалюються вокально-технічні й художні навички, розвивається голос, музично-естетичний смак. У процесі вокально-хорового виховання проходить становлення особистості. Принцип навчання дуже важливий для загального виховання, метою якого є всебічний розвиток індивіда [2].

Кожен учень являє собою особистість: у кожного свій характер, вольові якості, тією чи іншою мірою розвинені музичні здібності. Загальне положення про індивідуальний підхід до учня набуває важливого значення при індивідуальному вокальному навчанні. Крім того, у класі на перший план виходить необхідність урахування особливостей звучання голосу, що обумовлено будовою голосового апарату.

Хоровий спів – обов'язкова форма музичного виховання учнів, яка охоплює на уроках усіх без винятку дітей. Крім уроків, хоровому вихованню надається значне місце в позакласній роботі.

В. Шацька неодноразово зазначала, що хоровий спів, поряд із завданням масового музично-естетичного виховання дітей, може й повинен сприяти виявленню і подальшому розвитку музично обдарованих дітей. У цьому полягає одне з важливіших завдань позакласного хорового співу. Діти, які мають нахил до музики, послідовно розвиваючи свої здібності в хорі, можуть присвятити себе в майбутньому професійній музичній діяльності [12].

**Висновки та перспективи подальших розвідок напряму.** Зважаючи на вищесказане, можна констатувати, що вокально-хорове виховання є дієвим засобом музично-естетичного виховання школярів. Воно об'єднує їх у єдиний дружний колектив, організовує й дисциплінує, а головне – розвиває музикальність, пам'ять, мислення, мовлення, сприйняття та інші якості. Тому хоровий спів як один з найпоширеніших, доступних і педагогічно-цінних видів музично-естетичного виховання є засобом розвитку інтелектуально-художньої сфери особистості.

Не зважаючи на значну кількість досліджень проблема вокально-хорового

виховання висвітлена ще недостатньо, тому вимагає подальшого теоретичного обґрунтування та практичного дослідження.

**СПИСОК ДЖЕРЕЛ**

1. Блок М. Проблемы музыкального исполнительства в эстетике П. И. Чайковского / Блок М. // О музыкальном исполнительстве. – М.: Музгиз, 1954. – 160 с.
2. Гродзенская Н. Л. Воспитательная работа на уроках пения / Н. Л. Гродзенская. – М., 1953. – 150 с.
3. Егоров А. Теория и практика работы с хором / А. Егоров. – М., 1951. – 226 с.
4. Живов В. Хоровое исполнительство: теория, методика, практика / В. Живов. – М, Владос, 2003. – 272 с.
5. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца / Д. Б. Кабалевский, – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
6. Локшин Д. Хоровое пение: Методика преподавания пения в школе / Д. Локшин. – М., 1952. – 147 с.
7. Соколов В. Работа с хором / В. Соколов. – М.: Музыка, 1967. – 183 с.
8. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Избр. труды: В 2-х т. / Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т.1. – 228 с.
9. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6-ти т. / К. Д. Ушинский. – М., 1988. – Т.2. – 630 с.
10. Чесноков П. Хор и управление им / П. Чесноков. – М.: Музгиз, 1952. – 224 с.
11. Шацкая В. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества / В. Шацкая. – М.: Педагогика, 1975. – 197 с.

**REFERENCES**

1. Blok, M. (1954). *Problemy muzykal'nogo ispolnitel'stva v estetike P. I. Chaykovskogo*. [Problems of musical performance in the aesthetics of P. I. Tchaikovsky]. Moscow.
2. Grodzenskaya, N. L. (1953). *Vospitatel'naya rabota na urokakh peniya*. [Educational work on singing lessons]. Moscow.
3. Yegorov, A. (1951). *Teoriya i praktika raboty s khorom*. [Theory and practice of working with the choir]. Moscow.

4. Zhivov, V. (2003). *Khorovoye ispolnitel'stvo: teoriya, metodika, praktika*. [Choral performance: theory, methodology, practice]. Moscow.

5. Kabalevskiy, D. B. (1981). *Vospitaniye uma i serdtsa*. [Education of the mind and heart]. Moscow.

6. Lokshin, D. (1952). *Khorovoye peniye: Metodika prepodavaniya peniya v shkole*. [Choral singing: Methods of teaching singing at school]. Moscow.

7. Sokolov, V. (1967). *Rabota s khorom*. [Work with the choir]. Moscow.

8. Teplov, B. M. (1985). *Psikhologiya muzykal'nykh sposobnostey*. [Psychology of Musical Abilities]. Moscow.

9. Ushinskiy, K. D. (1988). *Pedagogicheskiye sochineniya*. [Pedagogical writings]. Moscow.

10. Chesnokov, P. (1952). *Khor i upravleniye im*. [Khor and its management]. Moscow.

11. Shatskaya, V. (1975). *Muzykal'no-esteticheskoye vospitaniye detey i yunoshstva*. [Musical and aesthetic education of children and youth]. Moscow.

**ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА**

**ДІДИЧ Галина Степанівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, почесний професор кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

**Наукові інтереси:** професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва, сприймання музики як педагогічна проблема, художньо-естетичне виховання підростаючого покоління.

**INFORMATION ABOUT THE AUTOR**

**DIDYCH Galina Stepanivna** – Candidat of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Honorary Professor of the Department of Musical Art and Choreography of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

**Circle of scientific interests:** the professional training of the future teacher of musical art, the perception of music as a pedagogical problem, the artistic and aesthetic education of the younger generation.

*Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.*